

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-84.1-5>

УДК 37.01

Вовченко Г.О., Гречка Є.М.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПИТАННЯ МОДИФІКАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. Теоретично проаналізовано питання якісної зміни змісту освіти з огляду на новітні тенденції розвитку нової української школи. Розглянуто важливість раннього вияву стресогенних та негативних соціальних факторів, що мають місце у освітньому просторі середньої ланки загальноосвітніх закладів. Висвітлено цінність злагодженої командної роботи педагогічного колективу та наголошено на ролі психолога у супроводі освітньої діяльності учнів та вирішення проблем неуспішності, підліткової апатії, булінгу та інше серед школярів. Запропоновано новий підхід до реалізації мети та завдань нової української школи зокрема тих, що стосуються розвитку творчих і фізичних здібностей дітей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації набутих компетентностей та збереження психологічного і духовного здоров'я. Обґрунтовано доцільність застосування елементів технологій суміжних наук, зокрема нейропсихології та психотерапії, для вирішення питань створення «здорового» освітнього простору.

Ключові слова: освіта, зміст освіти, стрес, булінг, образотворче мистецтво (малювання), музика, фізична культура.

Vovchenko Hanna, Hrechka Yevhen

Oles Honchar Dnipro National University

QUESTIONS OF CHANGE IN THE CONTENT OF EDUCATION IN SECONDARY SCHOOL

Summary. We want to pay attention the current negative trends that indicate bullying not only among students but also between teachers and students, which often leads to external control by the teacher over the child's activity in class and almost complete lack of control during breaks, excessive demands on self-control, extreme parenting styles from hypo- to hyperopia in the family, and therefore the lack of unity of family and school requirements, which cause internal struggle in the child's mind and causes stress, behavioral problems (propensity to bullying) and difficulties in the assimilation of knowledge and skills formation, negativism. Following the path laid down in the NUS concept and providing for the education of a comprehensively developed personality, with a certain set of competencies, in terms of cooperation and mutual understanding between teachers and students, in our opinion, it is time to rethink the role of music, physical education and arts) in the school program of students of 5-9th grades of secondary schools. To turn them into a triad, which would become a real container of spirituality, patriotism and philosophical thought of the school curriculum, which would not only develop but also carry mental and psychological relief. So in this article we theoretically research the issue of qualitative change in the content of education and analyze it in view of the latest trends in the development of the New Ukrainian School. The importance of early detection of stressful and negative social factors that take place in the educational space of the secondary level of secondary schools is considered. The value of coordinated teamwork of the teaching staff is highlighted and the role of a psychologist in accompanying the educational activities of students and solving problems of failure, adolescent apathy, bullying and more among students is emphasized. A new approach to the realization of the goals and objectives of the new Ukrainian school, in particular those related to the development of creative and physical abilities of children, the formation of values and necessary for successful self-realization of acquired competencies and maintaining psychological and spiritual health. The expediency of using elements of technologies of related sciences, in particular neuropsychology and psychotherapy, to address the issues of creating a "healthy" educational space is substantiated.

Keywords: education, content of education, stress, bullying, fine arts (drawing), music, physical culture.

Постановка проблеми. Не можемо не звернути увагу на сучасні негативні тенденції, що вказують на булінг не тільки серед учнів, а й між вчителями та учнями до чого часто приводять зовнішній контроль з боку вчителя за активністю дитини на уроці та майже повна відсутність контролю на перервах, завищена вимогливість щодо самоконтролю, крайні стилі виховання від гіпо- до гіперопіки у сім'ї, а отже відсутність єдності вимог сім'ї та школи, які викликають внутрішню боротьбу у свідомості дитини і викликає стрес, поведінкові проблеми (схильність до булінгу) та складнощі в засвоєнні знань та формуванні умінь, негативізм. Рухаючись шляхом, що закладений у проєкті НУШ та передбачає виховання передусім всесторонньо розвиненої особистості, з певним набором сформованих компетенцій, в умовах співпраці

та взаєморозуміння між вчителями та учнями, на нашу думку, настав час переосмислити роль уроків музики, фізичної культури та образотворчого мистецтва (малювання) у шкільній програмі учнів 5-9-их класів загальноосвітніх навчальних закладів. Перетворити їх на тріаду, яка б стала справжнім вмістилищем духовності, патріотизму та філософської думки шкільної програми, яка б не тільки розвивала, а й несла психічне та психологічне розвантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням особливостей внесення змін у зміст освіти, займалася низка вітчизняних та зарубіжних вчених: В. В. Вітюк, Л. Л. Возняк, Л. І. Гриценко, О. Ю. Даниленко, С. Ц. Дуць, О. І. Ляшенко; І. О. Андреева, В. С. Басюк, Є. В. Коротаєва та інші. Проблемою булінгу в освітньому середовищі підіймали у своїх роботах М. М. Альохін,

Ю. Ю. Бойко-Бузиль, А. К. Запорожець, Т. В. Миронюк, Л. С. Процик; С. Н. Єніколопов, О. О. Гусейнова, А. А. Істоміна, К. О. Морнов, О. А. Трубіна та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, на нашу думку, можлива модифікація вже існуючого змісту освітньої програми за трьома обраними предметами (музика, фізична культура та образотворче мистецтво) як один із шляхів боротьби зі стресом серед учнів 5-9 класів, підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу та профілактики булінгу за рахунок включення прийомів психотерапевтичної роботи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретично обґрунтувати доцільність внесення змін у навчальні програми дисциплін музика, фізична культура та образотворче мистецтво для підвищення ефективності навчального процесу та створення оптимальних умов «здорового» освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Пісенні, музичні обряди, що супроводжували наших пращурів перед, під час та після народження, під час відпочинку та роботи, весілля, війни, хвороби та смерті навіки закодовані у народній музичній творчості. Тому саме музика та пісні є одними з джерел звідки черпають натхнення та духовну гармонію, які дають кожному за потребою: експресію та вибух почуттів, розважливу зрілу мудрість та спокій споглядання свого внутрішнього світу й світу навколо.

Музичне мистецтво у класичній Греції сприймалося як триєдність поезії, танцю і власне музики. І. Ю. Левченко зазначає, що найвизначніші давньогрецькі філософи Піфагор (VI ст. до н. е.), Аристотель, Платон (IV ст. до н. е.), вказували на профілактичну та лікувальну силу впливу музики. Вони вважали, що музика встановлює порядок у всьому Всесвіті, у тому числі порушену гармонію в людському тілі. Було відмічено, що музика, насамперед її основні компоненти – мелодія і ритм, змінюють настрій людини, перебувають її емоційний стан.

Одним з найважливіших понять в етиці Піфагора була «евритмія» – здатність людини знаходити вірний ритм у всіх проявах життєдіяльності – співі, грі, танці, промові, жестах, думках, вчинках, у народженні і смерті [4]. Ця ідея увійшла до системи навчання, яка використовується у вальдорфських школах Рудольфа Штайнера, в яких уроки евритмії мають таке ж важливе значення як уроки мови або математики.

Лікар Асклепій музикою втихомирював сварки, а за допомогою звуків труби поліпшував слух слабочуючих. Вважалося, що вокалотерапія ефективна при лікуванні. Голосу властиво виражати почуття і емоції найкращим чином. Ідеї про вплив мистецтва на людину розвивав Аристотель у вченні про катарсис – концепцію очищення душі людини в процесі сприйняття мистецтва [1].

На думку китайців, музика знаходиться в гармонії з природою і має величезну силу впливу на людину. Особливе місце в системі китайської музикотерапії займали музичні інструменти, за допомогою яких встановлювалася зв'язок між їх звучанням, вібраціями різних органів тіла і коливаннями космосу. Музика, впливаючи таким

чином на людину, приводила його в стан гармонії з природою.

Музикотерапія широко використовувалася і в Стародавній Індії. Вона ґрунтувалася на ідеї єдності Всесвіту і закону ритму, що впливають на духовну сутність людини [4].

Індійська філософія стверджує, що відображення спокою душі та світу може бути здійснене за допомогою музики. Жодне мистецтво не здатне так надихати особистість, як музика. Будь-яка людина, спілкуючись з мистецтвом, досягає в тій чи іншій області високого ступеня піднесеності.

У Середні віки практика музикотерапії пов'язана з теорією афектів, яка вивчала вплив різних ритмів, мелодій і гармоній на емоційний стан людини. Встановлювалися різні відносини між темпераментом пацієнта і надаванням їм переваги тому чи іншому характеру музики [6].

У багатьох сучасних культурах мистецтво продовжує використовуватися як символічний засіб фізичного та психологічного відновлення людей. Індійські племена використовують спеціальні пісні і ритуальні танці для лікування різних недуг.

У своїй роботі І. Ю. Левченко зазначає, що спеціальні дослідження С. С. Корсакова, В. М. Бехтерева, І. М. Догеля, І. М. Сеченова, І. Р. Тарханова, Г. П. Шипуліна та інших виявили позитивний вплив музики на різні системи організму людини: серцево-судинну, рухову, дихальну, центральну нервову [1].

У другій половині ХХ століття музикотерапія виділяється як самостійний напрям. Вона широко практикується в країнах Європи та США. Цей період характеризується організацією музично-психотерапевтичних товариств та центрів у Швеції, Австрії, Швейцарії, Німеччині, Росії [4].

Окрім цього, наші предки слов'яни вірили у магічну силу слова, так само вони вірили у символи. Намагаючись відтворити бачене, пояснити світ і свої почуття, вони використовували художні символи як обереги і талісмани. Прикраси, фрески і мозаїки, рушники і писанки можна вважати невід'ємною частиною українського арту. Наші предки з дитинства привчали своїх дітей до рукоділля, розписування глечиків, різьби по дереву, ткацтву, ліпленню з глини і т. д. Напевно, вже тоді вони бачили в цих звичних побутових справах те, що розвивало саму дитину, її уяву та давало вихід її враженням, тому, про що вона думає.

У багатьох сучасних культурах мистецтво продовжує використовуватися як символічний засіб фізичного та психологічного відновлення людей. Індійські племена використовують спеціальні пісні і ритуальні танці для лікування різних недуг. Тибетці використовують пісочні малюнки у формі мандали – магічного кола, на якому вони концентруються в процесі медитації, молитов. Духовна концентрація на мандалах переслідує своєю метою зцілення, звільнення від страждань.

У 1901 році французький психіатр Марсель Рея звернув увагу на схожість в художніх зображеннях своїх пацієнтів, а також зображеннях, які характерні для дітей і художників-примітивістів. Психіатри Є. Крапелін і К. Ясперс помітили, що малюнки пацієнтів можуть допомогти в розумінні характеру психопатології [1].

Однак взаємини між психікою і візуальної експресією не були розкриті до моменту, поки З. Фрейд не створив своє вчення про несвідоме. Фрейд виявив, що його пацієнти часто здатні передати свої сни за допомогою зображень, а не слів. Дане спостереження лягло в основу уявлення про те, що художнє самовираження може стати ключем до внутрішнього світу людської психіки. Фрейд включив художні поняття в контекст свого аналізу і надалі використовував твори літератури і мистецтва в аналізі багатьох напрямків своєї теорії [3].

Таким чином ще раз підтверджується те, що людині, хоча вона і має в своєму арсеналі другу сигнальну систему, легше висловити своє несвідоме, свої інстинкти, потяги та переживання невербальні шляхом.

Пізніше К. Юнг сформулював поняття про колективне несвідоме, архетипи і архетипові символи. Юнг цікавився мистецтвом і протягом усього свого життя займався малюванням і живописом. Він дійшов висновку, що емоційні образи, що турбують людину повинні бути виведені з області несвідомого, оскільки, залишаючись там, вони можуть чинити негативний вплив на поведінку особистості. Сни, спогади, історії і мистецтво здатні вивести приховані образи в план свідомості. Особливий інтерес Юнга викликали мандали або «магічні кола» як у своїх власних малюнках, так і в малюнках своїх пацієнтів. Юнг виявив взаємозв'язок між образом і психікою і розвинув основи розуміння смислів символічних образів у процесі вивчення архетипів і їх універсальних проявів в образотворчому мистецтві [3].

До середини двадцятого століття в науковому світі міцно закріпилося розуміння того, що художнє самовираження є символічним і відображає приховані, несвідомі змісти людської психіки. Одночасно з останнім все більшої сили набирала теза про те, що процес художньої творчості спонукає особистість до духовного зростання, позитивної внутрішньої трансформації, позбавленню від страхів і тривоги. Обидві ці ідеї підготували ґрунт для виникнення арт-терапії [1].

У 50-х роках Е. Крамер припустила, що цілющі якості художньої творчості пояснюються здатністю творчої діяльності активізувати певні психологічні процеси. Крамер виявила, що творчий акт створення художнього продукту пов'язаний із зміною внутрішнього досвіду особистості і веде до сублімації, інтеграції та синтезу.

Незважаючи на те, що художня експресія не веде безпосередньо до вирішення внутрішнього конфлікту, вона розкриває психологічний простір, де нові установки можуть бути реалізовані.

Пізніше, в 60-х роках, Дж. Райн використовувала художню експресію як засіб досягнення самоусвідомлення і самоактуалізації (розкриття потенціалу особистості та досягнення почуття задоволеності своїм життям). Райн надавала максимальне значення власній інтерпретації клієнтом створеного творчого продукту, і даний клієнтцентризований підхід є одним з найбільш поширених і в наші дні [4].

У Європі англійський художник А. Хілл виявив цілющий вплив художнього самовираження, перебуваючи в лікарні для хворих на туберкульоз в сорокових роках минулого століття. Він

став розвивати ідею арт-терапії як метод лікування людей з фізичними та емоційними розладами. Хілл дійшов висновку, що заняття арт-терапією сприяють звільненню від монотонності і народжують почуття надії у людей, що зіткнулися з важкою хворобою [6].

Е. Адамсон, інший англійський арт-терапевт, працював в якості художника в клінічній художньої студії. У 1946 році він надав своїм пацієнтам середовище, в якому вони могли вилікувати себе своїми власними силами. Адамсон був переконаний, що замість того, щоб аналізувати художні продукти пацієнтів, набагато важливіше залучити людей в художню діяльність, яка сама по собі є цілющою. Адамсон зібрав колекцію малюнків, виконаних його душевнохворими пацієнтами (було зображено шістьдесят тисяч предметів): вона відома в Англії як «Колекція Адамсона» [3].

М. Хатун, художниця, запрошена у всесвітню відому психіатричну клініку, засновану Менінгер (штат Канзас), допомагала своїм пацієнтам використовувати художню експресію як засіб звільнення від емоційних проблем і психічних травм. Вона ввела термін арт-синтез, для того щоб описати процес саморозкриття, в який були залучені багато з її пацієнтів відразу після занять в студії. Досвід роботи даної клініки вплинув на розвиток арт-терапії в США. Д. Джонс і Р. Олт, художники, що працювали в клініці в 60-х роках, заснували Американську арт-терапевтичну асоціацію.

Жан-Жак Руссо та послідовники його теорії «вільного виховання» закликали відмовитися від обмеження рухливості дитини від самого народження, оскільки це закладено у дитині природою як сила, що підштовхує до розвитку.

Джон Локк, виховуючи справжнього джентльмена, наполягав на використанні вчителем активності дитини, її невгамовної енергії, в навчальній діяльності, заняттях різними видами спорту, ремеслами, творчістю, що максимально розкриває потенціал дитини [3].

Навіть, девізом величного «Наутілуса» Капітана Немо («20 тисяч льє під водою» Даніеля Дефо) є вислів «Рухливий у динамічному», тобто дитина по своїй природі рухлива, пізнає цей динамічний світ саме через діяльність і активність, надмірна активність або млявість може говорити про певні фізіологічні або психологічні порушення.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на нашу думку, музика, фізична культура та образотворче мистецтво мають еволюціонувати в сучасній системі освіти у факультативи вільні для відвідування (учні на час цих дисциплін зможуть ділитися за обраним напрямом та відвідувати відповідний урок, що для музики та образотворчого мистецтва може означати просто роботу над проектом). Кожен факультатив стане натхненням, віддушиною, відпочинком, джерелом ідей для школярів протягом навчання. Окрім того кожен має нести психічне та психологічне розвантаження учнів через включення у роботу елементів психотерапії та нейропсихології: прийомів релаксації, тілесної терапії, групової терапії, вправ на розвиток взаємодії півкуль та інше, в чому не останню роль відіграє робота психолога з учнями та вчителями. Самі творчі роботи можуть бути прекрасним діагностичним матеріалом.

Подібне об'єднання має перед собою на меті не лише інтелектуальний та моральний розвиток дитини, а й духовний, який зміг би задати фундамент, проростити насіння «відчуття краси в собі та навколо», самосвідомості, громадянськості та патріотизму.

Оформлення триади, має виконувати такі функції:

– адаптивну – має знижувати рівень стресу та сприяти соціалізації;

– психотерапевтичну – до занять 1-2 рази на місяць має долучатися психолог та у тандемі з вчителем фізичної культури проводити роботу

зі зняття психологічної напруги та агресії у дітей з елементами тілесно-орієнтовної та інших напрямів терапевтичної роботи;

– профілактичну – відкрите спілкування у групі має сприяти налагодженню комунікації та перофілактиці булінгу;

– розвиваючу – мають розвиватися фізичні навички, психічні процеси, естетичні уявлення дітей про здорову людини та світ мистецтва;

– духовноутворюючу – уроки мають супроводжуватися обговоренням питань правильного раціону харчування, біопозитивного мислення, правильного «здорового» мислення.

Список літератури:

1. Медведєва О.О., Левченко І.Ю., Комісарова Л.Н., Добровольська Т.О. Артпедагогіка та арттерапія в спеціальній освіті : підручник для ЗВО. Москва : Академія, 2001. 248 с.
2. Вітюк В.В. Готовність педагогів до змін в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». *Наукові публікації*. № 2(94). 2017. С. 3–6.
3. Власюк М. Арт-терапія: лікування мистецтвом. URL http://piznajsebe.at.ua/publ/art_terapija_likuvannja_mistectvom/3-1-0-215
4. Вознесенська О.Л. Особливості та перспективи розвитку арт-терапії в Україні. *Наукові праці*. 2009. № 95. С. 19–24.
5. Гусейнова О.О., Єніколов С.Н. Вплив позиції жертви булінгу на агресивну поведінку. *Психологічна наука та освіта. psyedu.ru*. 2014. № 1. URL: http://psyedu.ru/journal/2014/2/Guseinova_Enikolopov.phtml (дата звернення: 10.04.2020).
6. Копитіна А.І. Арт-терапія – нові горизонти / за ред. А.І. Копитіна. Москва : Когіто-Центр, 2006. 336 с.

References:

1. Medvedyeva, O.O., Levchenko, I.Y., Komissarova, L.N., & Dobrovol'ska, T.O. (2001). Artpedagogika ta artterapiya v spetsial'niy osviti [Art pedagogy and art therapy in special education]. Moscow: Academy. (in Russian)
2. Vitiuk, V.V. (2017). Gotovnist' pedahohiv do zmin v umovakh realizatsiyi Kontseptsiyi «Nova ukrayins'ka shkola» [Teachers' Readiness for Changes in Conditions of "New Ukrainian School" Concept]. *Scientific publications*, no. 2(94), pp. 3–6. (in Ukrainian)
3. Vlasyuk, M. (2010). Art-terapiya: likuvannya mystetstvom [Art therapy: art treatment]. Available at: http://piznajsebe.at.ua/publ/art_terapija_likuvannja_mistectvom/3-1-0-215 (accessed 10 August 2019). (in Ukrainian)
4. Voznesenskaya, O.L. (2009). Osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku art-terapiyi v Ukrayini [Features and prospects of art therapy development in Ukraine]. *Scientific works*, no. 95, pp. 19–24. (in Ukrainian)
5. Huseynova, E.A., & Yenikolopov, S.N. (2014). Influence of the bullying victim position on aggressive behavior [Elektronnyi resurs]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie. PSYEDU.ru* [Psychological Science and Education PSYEDU.ru], no. 1. Available at: http://psyedu.ru/journal/2014/2/Guseinova_Enikolopov.phtml (accessed 10 April 2020). (in Russian)
6. Kopytina, A.I. (2006). Art-terapiya – novi horyzonty [Art therapy – new horizons]. Moscow: Cogito Center. (in Russian)